

Jean Marchal. — *Le Mécanisme des Prix*. — (Yeniden gözden geçirilmiş ve genişletilmiş ikinci tabı). — 460 sahifelik in-8° bir cild. — Paris 1948.

M. Marchal'ın eseri, ehemmiyeti ve temas ettiği mevzuların tenevvüü hasebiyle, bir kaç sahifede ihtisar edilebilecek kitaplardan değildir. Bu sebeple, tahlilimizin gayesi, kitabı ilham eden fikirlerin bazılarına işaretten ibarettir.

Müellif, realist bir eser vücuda getirmek istemiştir. İktisadı, «şe'nin bir kaç unsurunu tetkike münhasır kalarak, bunu ifade edemiyen ve üzerinde müessir olabilmek için lâzım gelen vasıtaları teminden âciz bir mantık» telâkki eylememektedir (s. 165). Binaenaleyh, izahını klâsikler ve haleflerinkinden daha geniş bir esasa istinat ettirmesi lâzımdı. Ve bu noktadan, *M. Marchal*, klâsik tahlilde şu üç başlıca noksanı kaydetmektedir:

Evvelâ, «*klâsikler, tahlillerinde, insanı içtimaî tesirlerden ârî, fark-sızlık münhanilerinden (courbes d'indifférence) müteşekkil bir cümleye irca ederler ve bu insanın, şahsî menfaatlerini temin için, asla şaşmayan bir azim ve mantıkla hareket ettiğini kabul ederler.*» (s. 10).

Müellifin nazarında, böyle bir telâkki tarzı, içinde yaşayıp az çok tesiri altında bulunduğumuz muhiti, tamamiyle ihmal etmiş oluyor. Meselâ, talep yalnız şahsiyetin değil, aynı zamanda muhitin de bir in'ikâsıdır (I. inci kısım, Fas. I.)

Bundan maada, insanlar asla tehalüf etmiyen bir mantığın zarurî icaplarına muhakkak boyun eğmezler. Böyle bir hal varit olsa dahi, her vakit en makul hareket tarzının tayini mümkün değildir. Niçekim, düopol vaziyetinde (II. nci kısım; Fas. V) talep, seyyal (fluide) ise, âkilâne hareket eden bir satıcı, piyasaya tahakkümü etmiye çalışabileceği gibi, rakibinin bir peyki olmayı da kabul edebilir. Çünkü birbirine zıt mutalalarla karşılaştığından, her ikisini de nazarı itibara almasına imkân yoktur. Fazla olarak, talep lüzucî (visqueuse) ise, satıcının fiyat veya miktar politikalarından hangisinde karar kılacağını evvelden tesbit etmek imkânsızdır.

Elhasıl, klâsik düşünceye göre, insan, «*iktisadî determinizmin gayri mes'ul ve âdeta cansız mevzuu ve maddesi olan iktisadî bir hayvandır.*» (s. 11). *M. Marchal*'da bu temayüle karşı isyan etmektedir. Fakat ne tuhaftır ki, iktisadiyata, şahsiyet denilen unsuru yeniden ithal etmek için iradei cüziye mefhumunun can düşmanı olan «behaviourist» lerin eserlerine istinat eylemektedir. O behaviouristler ki, iradeyi, riyazî düsturlarla kabili izah fiziolojik bir şua telâkki ederler. *Jacques Loeb*'ün

Tropismes'lere ait kitabından iktibas edilen şu fıkra, bu düşünce tarzına güzel bir misal teşkil eder. *Loeb*, insanın bir fikir uğrunda hayatını feda etmek kabiliyetini tetkik ederken diyor ki: «Bahsimize mevzu teşkil eden muhtemel olarak kimyevî bir tegayyüdüdür; meselâ bazı fikirlerin vücutta husule getirdikleri ifrazat, muayyen bir cazibeye tutulmak temayülünü şiddetlendirir. Bu suretle, insanlar, güneş tarafından cezbedilen bazı haşerat gibi ve aynı derecede, muayyen duruş ve tavırların esiri olurlar. *Pavlov* ve mür'itleri, basarî ve sem'î işaretler sayesinde köpekte luabi bir ifrazat temin edebildiklerinden beri, filozofların «fikir» dedikleri hâdisenin, vücutta bazı kimyevî taamüllere sebebiyet vereceğine daha kolaylıkla inanıyoruz.»

Tabii, *M. Marchal* böyle müfrit düşünceler beslemiyor. Eserinin 46 ncı sahifesinde yazdığı gibi, «hakikatta, *Descartes'in adamı* ve *Pavlov'un adamı*, *makul adam* ve *meşrut adam*, *bir şahsiyet sahibi olan adam* ve *yalnız kütlenin bir parçasını teşkil eden adam* diye tavsif edebileceğimiz bu iki enmuzeçle karşılaşmayıp, birçok mutavassıt tipler kaydedebiliriz. İnsanların hareketlerinde görülen makulluk derecesi kimisinde gayet yüksek, kimisinde ise, gayet dün olup namütenahi ile sıfır arasında tehalüf eder ve aşağı yukarı bütün mutavassıt kıymetleri alır.»

Fakat o zaman da, müellife şu tenkidi tevcih etmek mümkündür: Ya muhitin insanlar üzerindeki tesiri fertlere göre değişmektedir, ve o halde bu tesir bir kanun mevzuu olamaz, yahut da, *M. Marchal*'ın yaptığı gibi, bu insanlar birkaç gruba irca edilebilir, ve o vakit de büyük adefler kanunu tesirini gösteregelir.

* Elyevm, *homo economicus*'un, mütevali yaklaşımlar usulünde ilk bir kademe teşkil ettiğini kimse inkâr etmemektedir. Lâkin, *Baudin*'in dediği gibi, bu iktisadî adam natamam ise hiç olmazsa riyakâr değildir. Ve muhakkak olan da, behaviourist'lerin bize teklif ettikleri kukla asla onu itmam edemiyecektir.

Diğer taraftan, ferdi bir tetkik mevzuu yapmak beyhude bir teşebbüs gibi görünüyor. İktisat ilmi, vasat adamı nazarı itibara almalıdır. Daha doğrusu, istatistik tâbirler kullanmak istersek, tetkike bir «mod» mevzu teşkil etmelidir. Yeter ki, bilâhare bir dağılma emsali (coefficient de dispersion) hesab edile.

M. Marchal klâsik tahlili, «piyasaları birbirinden ayıran bünyevî farklara kâfi derecede ehemmiyet vermemesi ve yalnız tam rekabetle tam inhisar vaziyetlerini nazarı itibara almış olması» bakımından da tenkit etmektedir (s. 12). İmdi, klâsiklerin böyle bir tarza bağlı kalmaları, tam rekabetin, Devlet herhangi bir müdahalede bulunmadığı

takdirde, zamanla yerleşip inhisar vaziyetlerinin birer müessif istisna teşkil edecekleri kanaatından ileri gelmiştir. Halbuki, bir taraftan müstahsillerin, diğer taraftan varlıksızların icra eyledikleri tazyik altında, bu sistem yıkılmış ve yerine birçok mutavassıt rejimler kaim olmuştur ki bunların sahasına, müellifin tabiriyle, iki kapıdan girmek mümkündür.

Nitekim, piyasada tam bir rekabetin hüküm sürebilmesi için, arz ve talep seyyal olmalıdırlar. Bunun için de, alıcı ve satıcılar, 1. fiyatlarını tesbit edebilmek, 2. birbirleriyle temasa geçebilmek, 3. arz ve talep ettikleri miktarları tayin edebilmek serbestisine malik olmalıdırlar. Nihayet dördüncü bir şart da, mubayaa mevzuu malın münsecim olmasıdır (1 inci kısım, Fas. I). Lâkin, 1. malûmat eksikliği, 2. zamanın kıt olması, 3. tenbellik, alışkanlık ve alıcıyla satıcı arasındaki şahsî rabitaların mevcudiyeti hasebiyle, her zaman, şeraiti en elverişli olan mübadeleciye müracaat olunmaz. Bundan maada, mübadele edilen emtia çok zaman tam bir insicam arz etmediğinden, muayyen bir lüzuciyet emsali nazarı itibara alınmalıdır.

Piyasada tam bir rekabetin teessüsüne mâni olan ikinci bir sebep de, arz ve talebin zerrevî (atomique) olmamasıdır. Arz ve talep zerrevî, höcrevî (moléculaire) ve yekpare (monolithique) olup, ancak son iki şıkta natamam rekabet husule gelir. Demek ki, tam rekabete hasredilen bir etüdde yalnız on altı ihtimalden bir tanesi nazarı itibara alınmış olur [1].

Kaydedilmesi lâzım gelen bir nokta, M. *Marchal*'ın piyasaları birbirinden ayıran bünyevî farklara işaret etmesine rağmen, piyasanın umumî bir tarifini vermemiş olmasıdır. Denilebilir ki, gayet umumî ve binnetice gayet müphem bir tarifile iktifa etmektense, müellif, her piyasanın mümeyyiz vasıflarını göstermiştir. Fakat bu suretle de piyasaların müşterek noktalarını meydana çıkarmamış ve ancak, bunları birbirlerinden ayıranlar üzerinde durmuştur.

İmdi, piyasanın en bâriz vasfını, emtianın arz ve talep edildiği fiyatların *mukayesesı* teşkil eder. Ancak, iktisat, bir metaı, insanlarla bir rabıtası oldukça nazarı itibara aldığından, mukayese mevzuu malların iktisaden müşabih olduklarını da tasrih etmek lâzımdır. Diğer bir tâbirle, maddî benzerlik veya insicamlarından gayrı, malların teslim edilip kar-

[1] Zerrevî arz ve talebin lüzuci veya seyyal olabilecekleri düşünülürse, arzedenler 1. bir satıcı, 2. birkaç satıcı, 3. arzları seyyal namütenahi miktarda ve 4. arzları lüzuci namütenahi miktarda satıcılardan mürekkep olabilirler. Taleb için de bir o kadar imkân olduğundan, bu 4 nevi talebi, 4 nevi arzla mezcederek, kitabın 263 üncü sahifesinde gösterilmiş olan 16 vaziyeti elde etmek mümkündür.

şıklarının ödendiği zamanla mekân ve mübadeleye iştirak eden eşhasın evsafi da göz önünde bulundurulmalıdır. (Meselâ, arzeden toptancı yoksa perakendeci midir, yahut bu malı satmaya hakkı var mıdır?). Fakat bu takdirde, iktisadî insicamsızlık müellifin iddia ettiği gibi, lüzuciyete sebep teşkil etmeyip, piyasalar arasında bir tefrik unsurudur.

M. *Marchal*, basit inhisara ait fasılda (s. 287 ve d.) bir küçük şehirde iki dükkânı olan ve portakal satışını inhisarında tutan bir tüccarın işini nasıl idare edeceğini araştırıyor. Dükkânın biri zenginler, diğeri fakirler mahallesindedir. Müellif şöyle demektedir: «Bu inhisarcının, zenginler mahallesinin sakinlerinin snobluk, nakil vasıtası yokluğu veya oraya gitme güçlüğü gibi sebeplerden dolayı fakir mahalledeki dükkâna uğramadıklarının farkına vardığını farzedelim. Aynı zamanda, fakir mahalledeki kimselerin de zenginler mahallesinde bulunan dükkâna uğramadıklarını da müşahade ettiğini kabul edelim. Tabiri diğerle, talep lüzuci ve alıcılar satıcılarına bağlıdır.»

Burada, M. *Marchal*'ın iddia ettiği gibi lüzuci bir talebin hüküm sürdüğü bir piyasayla değil, ayrı ayrı iki piyasayla karşılaşırız. Maamafih, bunu söylemekle, müellifin vardığı neticeleri kıymetten düşürmüş olmuyoruz, çünkü, lüzuciyetin başka sebepleri de mevcuttur. Olsa olsa, kendisinin piyasa mefhumunu fazla genişlettiğini söyleyebiliriz.

Nihayet M. *Marchal*'ın takdirince, «*klâsik tahlilde kullanılan zaman mefhumu fazla mücerrettir.*» Her ne kadar klâsikler muhakemelerini zaman buutunu kabul eden bir âlem içinde yürütmüşlerse de, «zamanı, beraberinde bir hasıla taşıyan bir unsur olarak fehmetsizlerdir» (s. 14). Hâdiseler, hiçbir rüsub ve araz bırakmadan tevali etmektedirler.

İstihsal malları talebinin hızlanma mekanizması, bu rüsubların mevcudiyetini isbat eden, göze çarpar bir misaldir (I inci kısım, Fas. II, s. 71 ve d.). Son haddine kadar istihsal vasıtaları kullanılan bir fabrikada imal edilen malların talebi artmaktadır. Tabiatıyla, istihsal vasıtaları talebi de çoğalacaktır. Şimdi, muayyen bir devreden sonra fabrikanın imal ettiği malların talebinin azaldığını farzedelim. İstihsal vasıtaları talebi sifıra düşer ve bir kısmı da battal kalır. Fakat bir kalkınma husule geldiği takdirde, atıl kalan kısım, yeni bir istihsal vasıtası talebi olmaksızın, istihsal sikline ithal edilir. Demek, istihlâk ve istihsal maddeleri münhanilerinde görülen uygunsuzluk ancak bir maddeyi havi müsbet bir zaman nazarı itibara alınırsa izah edilebilir.

Keza konjonktür tipleri (I inci kısım, Fas. V.) tetkik edilmediği takdirde, muvazene fiyatının dinamik bir nazariyesini vazetmek imkânsızdır.

Elhasıl, M. *Marchal*'ın iddiaları lehinde misaller getirecek olsak, bütün kitabını zikretmek icabeder.

Şimdiye kadar yazılanlardan, müellifin bu eserde, natamam rekabetin dinamik nazariyesini yapması ve tam rekabeti de hususî bir vakıa olarak tetkik etmesi beklenirdi. Fakat sahife 53 teki haşiyede yazdığı gibi, «Bir taraftan an'aneyle kat'î olarak münasebeti kestiğinden diğer taraftan ve bugünkü Fransız iktisadî literatürünün hali gözönüne getirecek olursa, okuyucuların bir kısmını şaşkırtmak ve nihayet vuzuha hanel getirmek korkusuyla böyle bir tarzı kabul etmedik. Bir müellif kendinden evvel yazılanları ihmal etmemelidir.»

Netice itibariyle kabul edilen plân şudur :

İlk kısım, tam rekabet çerçevesinde ve konjonktürün inkişafı nazarı itibara alınarak fiyatların mekanizması etüdüne tahsis edilmiştir.

İkinci kısımda, müellif, bilhassa natamam rekabet vaziyetlerinin neticelerini tasrihe bağlanmıştır.

Denebilir ki, tekerrürler asgarî bir hadde indirildiğinden, plân çok iyi kurulmuştur.

Fazla olarak, kendinden evvel kullanılan unsurları istimal etmesine rağmen orijinal bir eser meydana getirerek, sathiliğe düşmeden vazih ve eserinde yanlışlıklar veya eksikler bulunmaksızın sahîh olarak, M. *Marchal* hünerini göstermiştir.

Bu, gerek talebe ve hocaya, gerekse bu işlerin mütahassısı olup olmayanlara tavsiye edilecek ve hepsinin müstefit olacağı bir eserdir.

H. İ. Furgaç